

Uutisten faktapohjaisuus on myytti

Journalismissa faktat ja mielipiteet on pidettävä erillään. Tässä artikkelissa kyseenalaistamme tämän doktriinin tarkastelemalla referoinnin näkökulmasta sitä, miten *Helsingin Sanomat* uutisoi USA:n presidentinvaaleista.

Lauri Haapanen ja Vilma Aholuoto, Jyväskylän yliopisto

Vuoden takaiset Yhdysvaltain presidentinvaalit olivat maailmanlaajuisesti merkittävä tapahtuma. Vaikka harva meistä pohjoismaalaisista todisti niitä omin silmin, tiedämme niistä silti yhtä ja toista. Näin siksi, että vaaleista muodostui myös maailmanlaajuisesti merkittävä uutistapahtuma. Esimerkiksi Suomessa saimme kuvan vaaleista muun muassa *Helsingin Sanomista* (HS), joka on levikiltään Pohjoismaiden suurin sanomalehti.

Ympäröivää todellisuutta voidaan kuitenkin kielellistää, *representoida*, monin tavoin, ja kun jotkin seikat sanallistetaan esille, toiset jäävät sivuun tai pois. Toisin sanoen HS ei uutisoinut tapahtumista *sellaisenaan*, eikä siihen pysty mikään muukaan media.

Representaatiot heijastelevat vakiintuneita diskursseja

Siinä missä yksittäiset toimitukselliset valinnat ovat diskursiivisen vallankäytön lopputuloksia, niiden rakentumista ohjaavat *diskurssit* ovat vakiintuneita tapoja ymmärtää todellisuutta. Toistuvien representaatioiden myötä ne voivat vakiintua kyseenalaistamattomiksi, “luonnollistuneiksi” totuuksiksi asiasta.

Tutkimme, minkälaisia diskursseja eli tapoja ymmärtää maailmaa HS loi Donald Trumpista ja Joe Bidenista vaaleja edeltävän kuukauden aikana. Tuona aikana julkaistiin 37 uutisjuttua, ja analyysimme mukaan ne rakensivat Trumpista kuvan *vaalehtelijana*, joka on toimissaan sekä *röyhkeä ja piittaamaton* että *taitamaton ja epäjohdonmukainen*. Bidenin representaatiot puolestaan heijastelivat diskursseja, joissa Biden nähdään *ennakkosuosikkina*, joka on *tavanomainen ja valintana turvallinen* sekä *välittävä ja ymmärtävä*. (Vielä julkaisematon tutkimuksemme perustuu Aholuodon opinnäytetyölle [VA1], jonka aineistoa laajensimme ja analyysiä tarkensimme.)

Analyysiä tehdessämme huomiomme kiinnittyi erityisesti siihen, että representaatiot rakentuivat vahvasti henkilö-, kysely- ja medialähteiden referoimiselle (siteerauksesta journalismissa, ks. LH1). Tämä on nimenomaan se seikka, johon tässä Featured Articlessa syvennymme.

Representaatiot rakentuvat usein referoinnin avulla

Tarkastellaan esimerkiksi diskurssia *röyhkeästä ja piittaamattomasta Trumpista*. Sitä rakennetaan HS:n uutisissa pääasiassa kahdenlaisin representaatioin.

Uutisissa referoidaan – usein siteerataan – sellaisia Trumpin sanomisia, joista röyhkeys ja piittaamattomuus nousee ensisijaiseksi tulkinnaksi (esim. HS1 ja HS2). Tätäkin useammin diskurssi heijastuu tekstiin niin, että uutisessa referoidaan muiden henkilöiden sanomisia, joissa he kurmuuttavat sanallisesti Trumpia. Näitä henkilöitä voivat olla vastaehdokkaat Biden ja Harris (esim. HS3) tai erilaisissa asiantuntija-asemissa olevat henkilöt (esim. HS4). Näin HS asemoi itsensä “vain” tiedon välittäjäksi eikä joudu luupin alle tiedon todenperäisyyttä arvioitaessa.

Mitä tulee diskurssiin *valehtelevasta Trumpista*, referoinnin näkökulmasta huomionarvoista on ensinnäkin se, että HS kirjoittaa suorasanaisesti vain kerran, että Trump valehtelee, mikä sekun tapahtuu Bidenin sitaatissa (*”Tosiasia on, että hän valehtelee törkeästi”, Biden väitti Trumpista.* [HS5]).

Tästä huolimatta lukijalle rakentuu vahvasti se käsitys, että Trump esittää tahallisesti virheellistä tietoa, siis valehtelee. Tekstin tasolla HS tekee tämän niin, että se esittää ensin Trumpin väitteen, jonka se heti perään – usein lähteiden tukemana – kertoo olevan virheellinen. Tästä kaavasta toimii malliesimerkkinä katkelma, jossa “faktantarkistus” lähteytetään *Los Angeles Timesin* kautta Trumpin lääkäriin:

Trump kertoi tv-ohjelman juontajalle, ettei hänellä ollut sairaalassa lainkaan hengitysvaikeuksia. Los Angeles Times tosin huomauttaa Trumpin oman lääkärin Sean Conleyn kertoneen aiemmin presidentin saaneen lisähappea. (HS6)

Mielenkiintoista on, että muiden esittämiksi kerrottuja väitteitä ei tarkisteta tai kyseenalaisteta samalla pieteetillä kuin Trumpin väitteitä. Seuraavassa esimerkissä Bidenin varapresidenttiehdokas Harrisia siteerataan väitteestä, jonka mukaan Trumpin hallinto olisi – ei enempää tai vähempää kuin – Yhdysvaltain historian huonoin. Tällä luodaan diskurssia *taitamattomasta Trumpista*. Suureellinen väite esitetään kahdesti, mutta sitä ei “faktantarkisteta” – tai ainakaan tällaisen tarkistuksen tekemisestä ei ole lukijoille kerrottu.

Harris kutsui puheenvuorossaan Trumpin hallinnon toimia pandemiassa Yhdysvaltain ”minkään hallinnon suurimmaksi epäonnistumiseksi koskaan”.

”Amerikkalaiset ovat todistaneet presidentin hallinnon suurinta epäonnistumista maamme historian aikana”, demokraattien varapresidenttiehdokas Harris paukautti heti väittelyn alkuun. (HS7)

Kyseenalaistaako lainaaminen faktapohjaisuuden?

Se, että presidenttiehdokkaiden representaatiot rakentuvat usein lähteiden referoimiselle, on ymmärrettävää. Kyse on uutisjutuista, joiden suhteen keskeinen doktriini journalismissa on selvä: Jutun tulee perustua faktoihin, ja mikäli juttu sisältää mielipiteitä, on yleisön voitava erottaa ne tosiasioista. Nimenomaan referointi on ”ritualistinen tapa” (kuten Gaye Tuchman ilmiön sanoitti viisi vuosikymmentä sitten) luoda juttuun läpinäkyvyyttä.

Väitämme kuitenkin, että tällainen läpinäkyvyys – tai ”objektiivisuus”, kuten ennen oli tapana sanoa – on vain näennäistä.

Sitaatit ja muulla tavoin referoidut tekstikatkelmat ovat nimenomaan toimittajan juttuun valitsemia. Hän siis päättää sen, mitkä näkökulmat tulevat jutussa esiin ja mitkä eivät, ja mitkä tulkintakehykset tällä tavoin etualaistuvat. Näin toimittaja voi tuoda – itse asiassa välttämättäkin tuo – uutiseen omia kannanottojaan, vaikkei hän eksplisiittisesti näytä niin tehneen. Huomionarvoista on, että nimenomaan referoidut tekstikatkelmat kasvattavat jutun uskottavuutta sitä kautta, että muiden sanomina esitetyt päätelmät eivät *näennäisesti* ole toimittajan tulkintoja.

Toisin sanoen objektiivisuuden näennäisyys johtuu siis siitä, että juttuprosessin edetessä tehtävät lukuisat (tietoiset ja tiedostamattomat) valinnat eivät ole arvioitavissa tyhjentävästi sen mukaan, mikä on faktaa ja mikä jonkinlaista arvottamista tai kannanottoa. Aiheesta lisää tutkimusartikkelissa *Problematising the restoration of trust through transparency* (LH2).

Sellaisissa mediamaisemissa, joissa lehdistönvapaus toteutuu hyvin, toimittaja valitsee jutun näkökulman; se on hänen (yksin)oikeus. Ongelmalliseksi tämä yksinoikeus valintojen tekemiseen kuitenkin muodostuu yhtäältä silloin, jos valinnat eivät ole journalistisesti perusteltuja vaan pohjautuvat henkilökohtaisiin ideologisiin valintoihin, ja toisaalta tilanteissa, joissa lähdetekstien alkuperäinen (diskursiivinen) konteksti ei ole toimittajalle riittävän selvä.

Mistä *diskursiiviset totuudet* juontuvat?

Tuskin monellakaan HS:n lukijoista oli ensikäden kosketusta Yhdysvaltain presidentinvaaleihin. Niinpä, jos ajatellaan henkilöä, joka sai kaiken vaaleihin liittyvän tietonsa HS:n uutisoinnista, oli hänelle totta se kuva Trumpista ja Bidenista, jonka HS heistä rakensi.

Näin yksioikoinen tilanne on tietysti vain hypoteettinen. HS:n valtaa kasvattaa kuitenkin se useasti todennettu dynamiikka, että alueen valtamedia vaikuttaa pienempien medioiden aihevalintoihin (*agenda setting*), jos kohta digitalisaatio on monella tapaa monimutkaistanut tätä vuorovaikutusta.

Miten tämä *diskursiivinen totuus* HS:ssä sitten rakentuu?

Toisin kuin kotimaan uutisoinnissa, ulkomaisia tapahtumia uutisoidessaan HS on usein toisen käden tietojen varassa, mitä seikkaa korona-aika on korostanut. Tutkimusaineistomme uutisissa tiedot lähteytetään pääsääntöisesti muihin medioihin, ja usein lähteeksi merkitty juttu tarjoutuu lukijan tarkasteltavaksi hyperlinkin kautta. (Muistutettakoon kuitenkin, että yksinomaan valmiita juttuja tarkastelemalla emme tietenkään voi tietää, mikä niiden lähdepohja on todella ja kokonaisuudessaan ollut.)

Uutinen on intertekstuaalinen kollaasi

Joskus uutisen rakentumista toisen käden mediatietojen pohjalta on helppo seurata.

Otetaan esimerkiksi eräs uutisjuttu [HS8], joka käsittelee Bidenin sanomisia CBS-kanavan 60 Minutes -ohjelmassa. Tässä jutussa on linkki CBS Newsin sivulle (CBS1), josta löytyy sekä ohjelma itsessään että sen hyvinkin täsmällinen litterointi, josta lukijan on helppo löytää HS:n uutiseen valitut kohdat.

Eräs toinen uutisjuttu (HS9), joka käsittelee entisen presidentin Barack Obaman pitämää puhetta, lähteytetään CNN:ään. Lisäksi uutisessa on linkki, jota seuraamalla HS-lukija saa eteensä lähteeksi merkityn CNN-uutisen, joka puolestaan sisältää myös videon Obaman puheesta (CNN1).

Usein HS:n uutiset vaikuttavat kuitenkin olevan kuin kollaaseja yhdysvaltalaisen, pääasiassa suurten tiedotusvälineiden uutisoinnista.

Yhtäältä voi ajatella, että näin tehdessään HS toimii omaehtoisemmin kuin ”vain” yhden mediatoimijan agendan asettamista seurailleen; esimerkiksi eräässä uutisessa (HS10) on viittaus kahdeksaan valtamedian toimijaan ja sen lisäksi vielä Twitteriin, äänestys- ja koronatartuntatilastoihin sekä ovensuukyselyihin ja niitä analysoiviin tahoihin.

Toisaalta sen määrittelemisen, keiden luomia *diskursiivisia totuuksia* HS vaaliuutisoinnillaan itse asiassa välittää, käy tällaisessa ”intertekstuaalisessa kollaasissa” hankalaksi. Selkeiden uutisagendojen – eli mitkä tapahtumat ovat tietyinä hetkenä ”tärkeitä” – ohella HS samalla seuraa ja vahvistaa valitsemiensa lähdemedioiden tapaa merkityksellistää maailmaa.

Lähteiden ketju, joka johtaa pimementoon

Esimerkkinä tästä intertekstuaalisuudesta käy uutinen (HS1), jonka otsikko ja uutiskärki rakentuvat Valkoisen talon kansliapäällikön lausumalle, jonka mukaan Trumpin hallinto ei enää pyri kontrolloimaan pandemiaa. Tieto on lähteytetty ja linkitetty CNN:n sivulle (CNN2), joka sisältää sekä uutistekstin että neljä ja puoli minuuttia pitkän videon, jossa toimittaja haastattelee kansliapäällikköä.

Kyseinen lausuma, jonka CNN on valinnut ja etualaistanut uutisensa otsikoksi ja kärjeksi, on poimittu haastattelun puolenvälin tienoilta. CNN:n uutinen rakentaa

diskurssia *piittaamattomasta Trumpista*, ja kun HS:n jutun otsikko ja alkuosa näyttävät olevan hyvin suoraa käännöstä CNN:n uutisesta, tulee HS näin toistaneeksi CNN:n diskursiivista totuutta Trumpista.

Monimutkaisemman ja vaikeammin jäljitettävän intertekstuaalisen verkoston muodostaa samaisen HS-uutisen tieto, jonka mukaan Valkoisen talon sisäpiirissä on julkituotujen tapausten lisäksi “ainakin neljä muuta tartuntaa”. Tämä tieto lähteytetään linkin kera *The Guardianiin* (GU1), jonka uutisessa sanat “four others” toimivat puolestaan hyperlinkkinä *The New York Timesin* juttuun (NYT1), jossa tiedot lähteytetään useisiin, yksinomaan nimeämättömiin sisäpiirilähteisiin.

Hegemoniset diskurssit voivat jäädä huomaamatta

Kuten edellä esitimme, HS rakensi USA:n vaaliuutisoinnissaan kollaaseja niistä diskursseista, joita sen käyttämät lähteet representoinneissaan heijastelivat.

Ongelmalliseksi tämä voi muodostua journalistisen integriteetin näkökulmasta silloin, jos toisen käden tietojen heijastelemat diskurssit näyttäytyvät HS:n toimittajalle ja toimitukselle itsestään selvinä ja vaihtoehdottomina. Toisin sanoen ongelma syntyy, jos toimittaja ei ymmärrä kielen sosiaalista todellisuutta luovaa roolia (eli sosiaalis-konstruktivistisen kielikäsitteilyn eroa referentiaalisesta kielikäsitteilyä, jossa kieli nähdään vain todellisuuden kuvaajana), havaitse hegemonisten diskurssien läsnäoloa ja päättää yksinomaan journalistisin perustein, että hän haluaa uutiseen valitsemillaan representaatioilla juuri kyseisiä diskursseja edentää ja vahvistaa.

Olemme tässä Featured Articlessa tarkastelleet uutisointia vain valmiita uutisjuttuja analysoimalla. Tällainen tuotteisiin keskittyvä lähestymistapa ei pysty mahdollisia prosessiin liittyviä ongelmallisuuksia paljastamaan. Se vaatisi jatkotutkimusta, jossa tutkijan ulkokohtaista etic-näkökulmaa täydennettäisiin toimittajan omakohtaisella emic-näkökulmalla. Johdatuksena tällaiseen metodologiseen lähestymistapaan suosittelemme tutkimusartikkelia *Etic and emic data production methods in the study of journalistic work practices* (LH&VM1).

Tässä artikkelissa kuvaillun kaltainen diskurssien analysointi ja analyttinen sanoittaminen olisivat hyviä harjoituksia myös toimittajille ja toimituksille.

Tekstissä mainitut lähteet		
VA1	Vilma Timonen 2021. Epätavallisesta takaisin tavalliseen: Donald Trump ja Joe Biden Helsingin Sanomien uutisissa ennen Yhdysvaltain presidentinvaaleja 2020 (<i>kandidaatintutkielma</i>)	https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/74409
LH1	Lauri Haapanen 2017. Quoting Practices in Written Journalism (<i>artikkelimuotoinen väitöskirja</i>)	https://helda.helsinki.fi/handle/10138/174618
HS1	26.10.2020. Valkoisen talon mukaan koronavirus-pandemiaa ei enää yritetä hillitä, virukselle mahdollisesti altistunut Mike Pence jatkaa kampanjointiaan	https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006700027.html
HS2	1.11.2020. FBI tutkii Bidenin kampanjabussin piirittämisen moottoritiellä Texasissa	https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006707529.html
HS3	16.10.2020. ”En tunne. Ei, en tunne. En tunne” – Video näyttää Trumpin ja Bidenin tv-haastatteluiden parhaita paloja	https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006671313.html
HS4	2.11.2020. Mitä se meihin vaikuttaa?	https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006708006.html
HS5	22.10.2020. Trumpin ja Bidenin viimeinen väittely sujui yllättävän sivistyneesti – Lue HS:n hetki hetkeltä -seuranta ja katso olennaimmat hetket videoina	https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006696260.html
HS6	10.10.2020. Trump piti ensimmäisen julkisen puheensa sairastumisensa jälkeen, kertoi voivansa loistavasti	https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006665418.html
HS7	8.10.2020 Harris soimasi Trumpin hallintoa ”Yhdysvaltain historian suurimmasta epäonnistumisesta” pandemian hoidossa, Pence syytti viruksesta Kiinaa	https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006662538.html
LH2	Lauri Haapanen 2020. Problematising the restoration of trust through transparency: Focusing on quoting	https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1464884920934236
HS8	26.10.2020. Biden uskoo, että Trumpilla on vielä mahdollisuus voittaa presidentinvaalit: ”En aliarvioi hänen tapaansa pelata”	https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006700034.html
CBS1	CBS News 25.10.2020. Joe Biden makes the case for why he should be president	https://www.cbsnews.com/news/joe-biden-democratic-presidential-candidate-kamala-harris-60-mintues-interview-norah-odonnell-2020-10-25/
HS9	28.10.2020. Obama sivalsi Trumpia vaalien kynnyksellä: ”Hän on kateellinen covidin mediahuomiosta”	https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006702198.html
CNN1	28.10.2020. Obama slams Trump over coronavirus: 'He's jealous of Covid's media coverage'	https://edition.cnn.com/2020/10/27/politics/barack-obama-trump-coronavirus-economy/index.html
HS10	1.11.2020. Kyselyt näyttävät, että Trump voi olla matkalla murskattuun – Viime hetken kyselyt antavat kuitenkin sydämentykytyksiä Bidenille	https://www.hs.fi/ulkomaat/art-2000006707788.html
CNN2	26.10.2020. White House chief of staff: 'We are not going to control the pandemic'	https://edition.cnn.com/2020/10/25/politics/mark-meadows-controlling-coronavirus-pandemic-cnntv/index.html
GU1	25.10.2020. Trump aide admits 'we're not going to control pandemic' as Pence staff test positive	https://www.theguardian.com/us-news/2020/oct/25/coronavirus-mike-pence-continues-campaign-tour-despite-chief-of-staffs-positive-test
NYT1	24.10.2020. Members of Pence's Inner Circle Test Positive for Coronavirus	https://www.nytimes.com/2020/10/24/us/politics/pence-virus-marc-short.html
LH&VM1	Lauri Haapanen & Ville Manninen 2021. Etic and emic data production methods in the study of journalistic work practices: A systematic literature review	https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/14648849211016997